

Altaylı, S. (2023). İzzeddin Hasanoğlu ve Altı Balkan Şairinin Şiirlerinde Türk Mitolojisine Ait Bazı Ortak Motifler. *Balkanlarda Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları*, 5(2), 181-203. DOI: 10.47139/balted.1285768

İzzeddin Hasanoğlu ve Altı Balkan Şairinin Şiirlerinde Türk Mitolojisine Ait Bazı Ortak Motifler

Some Common Motifs Related to Turkish Mythology in the Poems of İzzeddin Hasanoğlu and Six Balkan Poets

Seyfettin ALTAYLI*

Öz

Anadolu ve Azerbaycan** sahasındaki Türkler için XIII. yüzyıl zorlu bir döneme işaret etmektedir. Moğol işgaliyle başlayan zulüm, yüklü vergiler, halkı bu durumdan kurtaracak bir devletten yoksunluk vb. sebepler insanları doğal olarak Tanrı'ya yöneltmiştir. Anadolu ve Azerbaycan'da kurulan tarikatlar ve Horasan erenleri olarak anılan ozan-derişlerin yürüttükleri faaliyetler, insanlara kendi güçleriyle kurtuluşun reçetesini sunmuştur. İzzeddin Hasanoğlu bu gezginci ozanlardan biri olup Türkçeleşme akımının başat şairlerindedir. "Kitab-ı Siretü'n Nebi" adlı mesnevisi Hz. Muhammed'in hayatı, mücadelesi ve Hz. Ali cenklerine hasredilmiştir. Yazdığı eser takriben beş yüz yıl sonra 1802 yılında İstanbul'da istinsah edilmiştir. Mesnevi dinî karakterli olsa da Türk destan geleneğini İslami prensipler doğrultusunda dile getirmiş, eski Türk diline ait söylemler, deyim ve atasözlerini ihtiva etmiştir. Bu makalede "Kitab-ı Siret'ün Nebi"de kullanılan Türk mitolojisine ait bazı motiflerin altı Balkanlı divan şairinin (Priştinelî Mesîhi, Âşık Çelebi, Kalkandelenli Muîdi, Bosnalî Âsım, Murtaza Sükûtî ve Selanıklî Meşhurî) şiirlerindeki anlam derinlikleri karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Hasanoğlu, Moğol, İlhanlı, Balkan şairleri, motif, beyit.

Abstract

The thirteenth century marks a difficult period for the Turks in Anatolia and Azerbaijan. The persecution that started with the Mongol invasion, heavy taxes, the lack of a state to save the people from this situation, etc. Reasons naturally

* Doç. Dr. / Bakü Avrasya Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bakü/AZERBAIJAN, altayli_s@yahoo.com, ORCID: 0000-0002-1283-4489

** Azerbaycan terimi yazılı literatürde çok sonraları kullanılmış olsa da ortaya çıkışı Oğuz Kağan dönemine aittir ve bu ad bizzat onun tarafından verilmiştir. Reşideddin Fazlullah ve Muhammed b. Halef Tebrizi'nin eserlerinde konuyla ilgili bilgiler mevcuttur. Bu bağlamda ilgili coğrafya için çalışmamızda "Azerbaycan" adlandırması tercih edilmiştir.

lead people to God. The activities carried out by the sects established in Anatolia and Azerbaijan, and the poet-dervishes known as Khorasan saints, presented the recipe for salvation with their own power. İzzeddin Hasanoğlu is one of these wandering poets and one of the leading poets of the Turkishization movement. His masnavi named "Kitab-ı Siretü'n Nebi" was written by Hz. Muhammad's life, struggle and Hz. Ali is devoted to his wars. The work he wrote was copied in Istanbul in 1802, approximately five hundred years later. Although the masnavi has a religious character, it expressed the Turkish epic tradition in line with Islamic principles, and included discourses, idioms and proverbs belonging to the old Turkish language. In this article, the depths of meaning of some motifs belonging to Turkish mythology used in "Kitab-ı Siret'ün Nebi" in the poems of six Balkan divan poets (Pristineli Mesihî, Âşık Çelebi, Kalkandelenli Muidi, Bosnalı Asım, Murtaza Sükûti and Selanikli Meşhûri) were examined comparatively.

Keywords: Hasanoğlu, Mongolian, Ilkhanid, Balkan poets, motif, couplet.

Giriş

XIII. yüzyıl Anadolu ve Azerbaycan Türklüğü için kolay geçmemiştir. Anadolu Selçuklu Devleti Babai İsyanı ile zor duruma düşmüş, Köseadağ Savaşı'nda yenilerek Moğol işgaline uğrayıp İlhanlı Devleti'ne bağımlı olmuş, bir müddet sonra tarihe karışmıştır.

İzzeddin Hasanoğlu 13. yüzyılda Horasan'ın İsfereyîn (Farslar tarafından "Esferayîn" olarak adlandırılmaktadır) bölgesinde doğmuş, burada da vefat etmiştir. Yazdığı eserlerle Mısır, Kıpçak Yurdu, Kafkaslar ve Anadolu'da büyük ün yapmış, şiirleri sevilerek okunmuştur. Hasanoğlu, Necmeddin Kübra'nın kurduğu Kübreviye tarikatına mensuptur. Kübra'nın halifesi Ali Lala, onun halifeleri Şeyh Ahmed Zakir ve İlhanlı Hakani Gazan Han'a (23 Kasım 1272-17 Mayıs 1304) Müslümanlığı anlatarak Lar vadisinde kendisiyle birlikte yüz bin kişilik Moğol ordusunu İslam'a yönlendiren (Yuvalı, 1994, s. 429) Şeyh Sadeddin Hammavi'dir. Şeyh Ahmed Zakir Hasanoğlu'nu yetiştiren ve ona büyük etki eden sufidir. Hammavi ise İzzeddin Hasanoğlu'nun ikinci şeyhidir. Hasanoğlu'nun Azerbaycan Şairi olduğunu ilk defa Fuat Köprülü dile getirmiştir (Köprülü, 2014, s. 51). On altıncı yüzyıl tezkirecisi Âşık Çelebi "Meşia'irü's-Şuara"sında Selman-ı Bursevî (Çelebi-II, 2010, s. 1001) ve Makamî'den bahsettiği (Çelebi-II, s. 826) yerlerde Hasanoğlu'nun yazdığı türkülerin Anadolu'da meşhur olduğunu vurgulamıştır. İzzeddin Hasanoğlu Farsça şiirlerinde Puri Hasan, Türkçe şiirlerinde ise Hesenoğlu/Hasanoğlu mahlasıyla tanınmış, Azerbaycan Türkçesiyle şiir yazan ilk şairdir (Altaylı, 2023, s. 242).

Hasanoğlu'nun İsfereyîn yolu üzerinde Şah Cihan Dağı'na yaslanmış bir tepe üzerindeki mezarı çökmüş hâlde idi. Bölgedeki dostlarla temasa geçilmiş, gereken bazı şeyler hayata geçirilerek onun adına layık bir mezar yaptırılmış,

ancak sufi şairin mirası İran coğrafyasında millî kimliği güçlendirir düşüncesiyle korkuya kapılan şoven düşünceli kimseler tarafından tahrip ettirilmiştir.

Hasanoğlu'nun şimdiye kadar yalnızca üç tane Türkçe iki tane de Farsça şiiri biliniyordu, ancak 2009 yılında Finlandiya'da bir koleksiyoncudan alınıp Türkiye'ye getirilen "Kitab-ı Siretü'n Nebi" adlı 367 varaklık mesnevisi Türk Dil Kurumuna verilmiştir. Eser üzerinde dört yıl çalışılarak yayıma hazır hâle getirilmiş ve yayımlanmak üzere yayınevine verilmiştir. Mesnevîde 12390 beyit bulunmaktadır. Makalede "Kitab-ı Siretü'n Nebi"de kullanılan bazı motiflerle Balkan şairlerinin yazdıkları şiirlerde belirli yerlerde dile getirdikleri ortak motifler üzerinde durulmuş ve yüklendikleri anlamlar karşılaştırmaları yapılmıştır.

Okuyucular, makalede "Kitab-ı Siretü'n Nebi"den alınarak sunulan beyitlerde Azerbaycan Türkçesinin okunuşunun hâkim olduğunu bilmelidir. İzzeddin Hasanoğlu eserini kendi ana dili olan Azerbaycan Türkçesinde yazdığından dolayı şairin söylemlerine sadık kalınmıştır, bu sebeple okuyucuların bu durumu yadırgamaması istirham edilmektedir. Türkiye Türkçesinde "Suna, Tuğrul, selam, iyi, köprü" gibi kelimeler Azerbaycan Türkçesinde "Sona, Toğrul, salam, yaşı, köpü" gibi yazılıp okunmaktadır.

Timurlu hanedanından Şahruh Mirza'nın lalası Emir Alaüddeve-i İsfarayini'nin oğlu olan ve ömrünün çoğunu Timurlular sarayında geçirerek iyi eğitim alıp yetişen Devletşah b. Bahtışah-ı Semerkandi (ö. 1494-95) 1487 yılında tamamladığı "Tezkiretü'ş Şuara" (Demiroğlu, 1994, s. 244) adlı eserinde İzzeddin Hasanoğlu konusunda "Arif, muvahhid, salik ve meczup biri olup İslam'ın, Müslümanların şeyhi Raziü'l Hak ve'd Din Ali bin Sa'îd Lala'nın halifelerinden Şeyh Cemalü'din Ahmed Zakir'in mürididir, hâl tercümesinin veliler sırasında yazılması gerekir, şairlikte mükemmel biridir, Divanı da Azerbaycan'da çok meşhur mutasavvıf bir şairdir" diye yazmıştır (Semerkandî, 1977, s. 275).

Klasik Türk edebiyatı Türklerin İslam dinini kabul etmesi ve bilim dili olarak Arapça, yazın olarak da Fars edebiyatını örnek almasıyla birlikte başlamıştır. Klasik Türk edebiyatı Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu Rumeli bölgesinde özellikle Vardar Yenicesi, Üsküp, Priştine, Manastır, Saraybosna, Selanik gibi birçok şehirde büyük gelişme göstermiştir (Akgün, 2022, s. 635-636). Söz konusu dönemde Arapça ve Farsça çeşitli sosyal alanlarda olduğu gibi dil ve edebiyat alanında da büyük etki göstermiştir.

Masallarda ve menkıbelerde dile getirilen don değiştirme bir motiftir. Aynı zamanda şairlerin şiirlerinde kullandıkları ejderha, dev, aslan, kartal, geyik, kurt, cin, peri vb. öğeler, masallarda rastlanan kahramanın ölüm yolculuğuna çıkması, yeraltına inmesi, yeraltındaki mücadelesini başarıyla sona erdirerek ışıklı

dünyaya çıkışında kendisine yardımcı olan simurg veya zümrüdüanka kuşu da sık kullanılan motiflerdir.

Bu makalede İzzeddin Hasanoğlu'nun yazdığı "Kitab-ı Siretü'n Nebi" adlı mesnevisinde kullandığı kurt, demir, üç, yedi, dokuz, kırk sayıları, ejderha, cin ve dev anlayışı ile Balkan şairlerinin şiirlerinde rastlanan bunlarla ilgili motiflerin yüklendiği mesajlar üzerinde durulacaktır.

1. İzzeddin Hasanoğlu ve Bazı Balkan Şairlerinin Şiirlerinde Kurt Motifi

Olumlu ve olumsuz yönleriyle birlikte "kurt" konusu Türk mitolojisinin en önemli öğelerinden biri olup "Bozkurt, Yaratılış, Göç, Oğuz Kağan, Ergenekon, Dede Korkut, Manas, Köroğlu" gibi birçok destanda ve Orhon Anıtlarında kendine özgü yer tutmuştur. Birçok araştırmacı kurdun Türklerin çok eski çağlarda totemi olduğunu (Ögel, 2010, s. 40; Altun, 2019, s. 91-94; Uraz, 1994, s. 155-197) ileri sürmüştür, ancak totem anlayışına Türk tarihinde rastlanmaz (Tanyu, 1984, s. 155-158). Totem ona inananların ilk atası, ilk cediti, ilk tanrısıdır. Toteme inanan klanlar arasında kan bağı yerine totem akrabalığı vardır. Toteme inanan klanlarda anaerkil yapı vardır ve her şahıs bağı olduğu totemle anıldığından totem klanları ayrıştırıcı özelliğe sahiptir (Bayat, 2007, s. 59-60). Totem ilk ata ve aynı zamanda tanrı olduğundan ona zarar verenler öldürülür, ancak Türklerde bu tür anlayışlar yoktur, kurt zarar verme temayülünde olduğu zaman öldürülmüştür. Totemde şahsi mülkiyet anlayışı yoktur, her şey klanın ortak malıdır. Bir toteme inanan her klanın üyeleri birbirinin totem kardeşi kabul edildiğinden onlarda egzogami evlilik vardır. Türklerde kurttan türeme anlatılarına yalnızca efsane olarak bakmak gerekir. Her millet tabiatında kendi karakterine göre bir sembol belirlemiş, Türkler de hürriyetine düşkün olup asla evcilleşmeyen kurdu kendine töz olarak seçmiş, onu boyları birleştirici bir öge olarak kullanmıştır. Örnek olarak Usun hakanının oğlunu bir kurdun emzirmesi, Kaoçı ve Göktürklerin kurttan (Ögel, 2010, s. 13-29; Esin, s. 57), Uygurların ağaçtan türemesi (Ögel, 2010, s. 73-75) şeklindeki olağanüstü söylemlerle süslenmiş anlatılara tamamen efsanevi anlayış olarak bakılmalıdır. Bu tür anlatılar masallara da intikal etmiştir. Bazı oryantalistlerin Türk halk bilimini yeteri kadar bilmemesi veya kasıtlı olarak ileri sürdüğü düşünceleri doğru kabul ederek başta kurt olmak kaydıyla özel değer verilen kayın ağacı, geyik vb. varlıkların simge veya sembol olarak kullanılmasını totem olarak algılamamanın bilimsel değeri tartışmalı olmakta ve yeni nesillerin düşüncesinde oluşan fikirlerin sağlıklı olması konusuna zarar vermektedir.

Bazı Türk boylarında kurt göksel bir varlık olarak karşımıza çıkmaktadır (Bağcı, 2016, s. 14). Saha Türklerinin inancına göre ateş gökten Tanrı tarafından indirilmiştir (Ögel-I, 2010, s. 55). Altay Türklerine göre kayın ağacı da Tanrı

tarafından gökten indirilmiştir (İnan, 1986, s. 35). Türk toplumlarında kurt erk özelliği olan bir hayvandır ve “kök-böri” olarak anılması onunla “Gök-Tengri” arasında bir bağın, yani göksel olduğuna inanılmasından kaynaklanmıştır (Ögel-I, 2010, s. 42; Altun, 2019, s. 96).

Hasanoğlu, “Kitab-ı Siretü’n Nebi” adlı mesnevisinin bir bölümünde kurt ile bir bedevinin karşılaşmasını kurgulamıştır. Hz. Muhammed mescidinde sabah namazını kılıp dua okuyup minbere yöneldiğinde içeriye bir bedevi girmiş ve mescitte olanlara Peygamber’i kendisine göstermelerini söylemiş, onlar da “Şöyle bir bak kimin alnında görkemli nur var ise Hz. Muhammed odur” deyince bedevi onu görmüş ve bir kurtla arasında geçen olayı anlatmıştır. Hasanoğlu da onların arasında geçen konuşmayı aşağıdaki beyitlerle sunmuştur:

“Ben Benî ‘Abbas élinden gelmişem
Sidk ile anda Müslimān olmuşam 10577

Çoyunum görmege vardım nā-gihān
Geldi bir çurd bir çoyun aldı hamān 10578

Ānı çovdum ata çok çamcı urdum
Yétemedim atum yoruldu durdum 10579

Cün atum yorulduğunu gördü çurd
Yüzünü dönderdi baña durdu çurd 10580

Dédim éy çurd utanmazlık idersin
Ki alduñ bu çoyunumu gidersin 10581

Çoyunumu tiz ağzından bıraktı
Yüzün dönderdi benden yaña bağıdı 10582

Dédi benden dehi sensin utanmaz
Ki nefsüñ bāñil işden haçça dönmez 10583

Kim Allāhı çoyub çāşa çaparsın
Putā secde kılursın yér öpersin 10584

Mühemmeddür Resūlu'llāh sen aña
İnanmazsın inanmışam ben aña 10585

O Hağ Pégembere inkār idersin
Taşa me'būd déyü ikrār idersin 10586

Ben Allāha taparam Hağ bilürem
Ki her dem ben hağka secde kıluram 10587

Resūlu'llāh[ı] hem teşdik iderem
Gerekmez al koyunuñı niderem 10588

Bırağdı koyunu gitdi yolına
Deği hic bağmadı sağa şolına 10589

Mühācirden dururlar ceng-i merdān
Bahādır pehlüvānlar cümle kürdān¹ 5327

Ğurd bigi kim koyun icine girür
İrdüğün atdan calar yire urur" 6804

Hasanoğlu, eski Türk destan geleneğine uyarak Türk mitolojisinin önemli bir ögesi olan kurt ile ilgili düşüncelerini yukarıdaki gibi kurgulamıştır. Uygur Türkçesi ile yazılan Oğuz Destanı'nda Urum kağanı Oğuz'un buyruklarını dinlemeyince onun üzerine yürümeye karar verir, ordusuyla Muz Tağ eteklerine varınca çadırlarını kurdurup uykuya dalar ve tan vakti çadıra bir ışık iner, içinden bir bozkurt çıkarak Oğuz'a seslenir:

"Ay ay Oğuz, urum üsdige sen adlar bola sen/Ey ey! Oğuz ey! Bilirim ne dilersin! Urum illerinde savaş dilersin!

Ay ay, Oğuz dapukunglarğa men yürür bola men, dep dedi/Ey Oğuz askerini ben götüreceğim, ordunun önünde ben yürüyeceğim" (Bang-Rahmeti, 1936, s. 18-19; Ögel, 2010-I, s. 119-120) diyor.

Dede Korkut'ta Kazan Bey "Kurt yüzü mübarektir" (Əlizadə, 2004, s. 41; Ergin, 2003, s. 26) diyerek onun kutsallığını vurgulamıştır. Eski Türklerde "böri, böri"

¹ Kürdān sf. Kurt gibi saldıran, kurt gibi hücum eden (Metinde "kerdān").

olarak adlandırılan kurt, Türk menkıbelerinde Gök Tanrı'nın temsilcisi veya onun mümessili olan "iye"yi temsil etmiştir (Esin, 2001, s. 90). Göktanrı inancını devam ettiren Türk boylarında kurdun kutsiyetine bugün de inanılmaktadır (İnan-I, 1987, s. 73).

İzzeddin Hasanoğlu'nun kurt ile söyleşisi Oğuz'la kurdun arasında geçen diyalog, Dede Korkut'ta Kazan Han'ın kurtla söyleşisini andırmaktadır. Hasanoğlu'nun Türk destan geleneğini yazdığı dinî kaynaklı "Kitab-ı Siretû'n Nebi" adlı mesnevisinde aynen devam ettirmiş ve bir bedevi Arabın ağzıyla Türkün mitolojik anlayışını dile getirmiştir.

19. yüzyılda yaşayan Makedonyalı Sükûti divanında yer tutan bir mısrasında "Kürd pelenk arslan kamu toptolu cihân çakāl" diyerek kurtla birlikte kaplan, aslan ve çakalı anmış (Özcan, 2001, s. 185), kurda olumsuz düşüncelerle yaklaşmıştır. Başka bir şiirinde ise,

Şeherde açılır perde deva olur kamu derde

Düşer kurd kuş nice virde uyan vakt-i şehirlerde (Özcan, 2001, s. 270) diyerek bütün hayvanların sabahları dönerek Tanrı'yı andıklarını dile getirmiş, yaratılmış bir varlık olarak onların da Tanrı'ya inandıklarını vurgulamıştır, ancak Sükûti'nin kurt motifine yüklediği anlam derinliği Hasanoğlu'ndaki gibi mitolojik kökenli değildir.

16. yüzyılda yaşayan Filibeli Vecdi (ö.1599) de divanında Süheyli Bey'e yazdığı şiirinde,

"Meşeldür kurd tokuz tolanur çün toyduğı yeri

Kapuñ tokuz tolanursa yaraşur bu kerem-dîde" (Kavruk-Selçuk, 2017, 60a/b) diyerek "Kurt, kuzu kaptığı yeri dokuz defa yoklar" atasözünü dile getirerek atasözünden hareket ederek kurtla ilgili olumsuz düşüncelerini yansıtmıştır.

Gagauz Türkleri 21 Kasım-4 Aralık arasında "Topal Kurt Günü" törenleri yapmakta ve bu aya "Kurt ayı" demektedir. Kurt bayramında Gagauz kadınları kesici aletleri kullanmaz, saçlarını taramaz, erkekler için her türlü örgüyü örmez, erkekler de tarla ve evde bu günlerde çalışmak yasak olduğundan dolayı herhangi bir iş yapmazlar. Bulgarlar da aynı tarihlere bağlı kalmamak kaydıyla yılda birkaç kez, Rumenler de kurtla ilgili otuzdan fazla Kurt Bayramı kutlar (Kvilinkova, 2015, s. 96-97).

Yukarıda sunulan örneklerden de anlaşılacağı gibi İzzeddin Hasanoğlu Kübrevi tarikatına mensup ve velilik seviyesine kadar yükselmiş bir sufi olsa da yazdığı mesnevîde Türk destan geleneğine bağlı kalarak Türk halk kültüründe kurtla ilgili yaklaşımını ve düşüncesini devam ettirmiştir, ancak Balkan şairlerinin şiirlerinde kurtla ilgili olarak herhangi bir mitolojik yaklaşım görülmemektedir.

2. İzzeddin Hasanoğlu ve Bazı Balkan Şairlerinin Şiirlerinde Demir Motifi

Hasanoğlu ve Balkan şairlerinin eserlerinde **demir** motifi ile ilgili olarak elde edilen tespitlerle açıklamalarımızı sürdürebiliriz. Demir, Kur'an-ı Kerim'in Hadid suresinin 25. ayetinde belirtildiği gibi Tanrı: *"Biz peygamberlerimizi apaçık delillerle gönderdik ve insanların adâleti ayakta tutmaları için beraberlerinde de kitabı ve adâlet terazisini indirdik. Bir de kendisinde büyük bir kuvvet ve insanlara birçok fayda bulunan demiri indirdik. Allah, bütün bunları, görmedikleri hâlde kendisine ve peygamberlerine yardım edenleri ortaya çıkarmak için size verdi. Şüphesiz Allah çok kuvvetlidir, karşı gelinemez bir kudrete sahiptir."* diye buyurmuş ve ilk yaratıldığı zaman dünyada demirin olmadığını, daha sonra ve bizim asla bilemeyeceğimiz bir zamanda gökten yağmur gibi dünyaya demir yağdırıldığını vurgulamıştır.

İslam'ın kutsal kitabının inmesinden binlerce yıl önce Türklerin demirin gökten indiğine inanması Türklerle Tanrı arasında son derece yakın ve samimi bir inanç bağı olduğunu göstermektedir.

Demirin gökten Tanrı tarafından indirildiğine inanan Türkler demire kutsal bir maden olarak yaklaşmış ve demircilik kutsal bir meslek olarak kabul edilmiştir (Çeribaş, 2007, s. 114-115; Bedirhan-Süder, 2022, s. 275). Demir aynı zamanda eski Türklerde batı yönünü temsil etmiştir (Esin 2001, s. 26). Eski Türkler Kutup Yıldızı'na "Demirkazık" demiş ve göğün onun etrafında döndüğüne inanmıştır (Esin, 2001, s. 41). Göktürkler kendi devletlerini kurmadan önce Juan-juanların demircisi olmuştur (Taşağıl, 2003, s. 16).

İzzeddin Hasanoğlu, "Kitab-ı Siretü'n Nebi" adlı mesnevisinin birçok yerinde demir motifini çeşitli vesilelerle kullanmıştır. Hz. Muhammed'in ordusu Mekke'yi fethetmeye giderken önceden yolları kapamış gidiş geliş engel olmuş, Mekkeliler dışarıdan erzak gelmeyince sıkıntıya düşmüş, Ebu Süfyan'a giderek yalvarıp yakararak gidip Hz. Muhammed ile önceleri yaptıkları anlaşmayı yenilemesini istemiş, o da yola çıkıp bir müddet gittikten sonra akşamüzeri yanındakilerle konuşurken Hz. Muhammed'in amcası Abbas onları duymuş ve Ebu Süfyan'ı sesleyerek yanına getirince o da gerçeği öğrenmiştir. Mekke'ye giden ordunun önünde İbn Abbas gitmektedir. Hasanoğlu onu ve askerleri aşağıdaki beyitlerle tasvir etmiştir:

"Cümle yarağlı düzenlü coç ceri
Öñce 'Abbās ibn-i Mardas serveri 12005

Başdan ayağa demir géymiş hamān
Atı ibcin kendüsi hoş pehlüvān" 12006

“Hāşî ‘Ereb ata binerler şöyledir
Kim kamu başdan ayağa gög demir 12061

Begleri bir hāş ata olmuş süvār
Héybet ile şöyle yürür şāhvār 12062

Bir demir tağ pāresi bigi hamān
Pehlüvānlıkdan tamām andan nişan” 12063

Balkan şairlerinden Bosnalı Âsım şiirlerinde “demir” yerine “ahen” terimini kullanmıştır.

“Turfе bir mecnūnem itmeñ hiç baña Kays’ı kıyās
Pāre pāre éylerin hep giysem āhenden libās” (Bosnalı Âsım, 2018, s. 182)

“Görüp zaħm-i derūnum hañcer-i tiğ u sinān ağlar
Baña rahm éyleyüp ol āhenin diller de kan ağlar” (Bosnalı Âsım, 2018, s. 215)

Kalkandelenli Muidi de divanındaki şiirlerinde Bosnalı Âsım gibi demir yerine “ahen” terimini kullanmıştır.

“MU‘DĪ yumuşamaz çün göñli yārüñ
Şovuk āhen dögülmez kıl ferāgat” (Muidi, 2018, s. 74)

“Āhenin-dildür güzeller āh eser kılmaz diseñ
Gün yüzüñ āyñesinde hañt-ı jengārı nedür” (Muidi, 2018, s. 96)

“Görinen her taraf yaşlu gözümde şanma kirpikdür
Nazar mürğine [āhen bir kafesdür cümle] kan olmuş” (Muidi, 2018, s. 182)

Priştineli Mesihî de anılan şairler gibi şiirlerinde demir yerine “ahen” terimini kullanmıştır.

“Perr-i tīrūñ ile kuş gibi uçardı fülk-i dil
Lenger olmuşdur velīkin āhenin péyķān aña (Mesihî, 2020, s. 115)

Âşık Çelebi de aynı yolu izlemiş ve şiirlerinde “ahen” terimini kullanmıştır.

“Mu’cizenle çûb nâlân u hasa tesbîh-hân
Kasvet ile kalb-i düşmen seng mi yâ âhenîn” (Çelebi, 2017, s. 47)

“İrerse berk gibi âh hâyil olmaz câh
İrince tîg-i kazâ n’itsün âhenîn miğfer” (Çelebi, 2017, s. 75)

Selanikli Meşhuri de aynı yolu izlemiş ve “ahen” terimini şiirlerinde kullanmıştır.

“Rezmgehde kûh-ı âhen olsa da hasmın onu
Kahramân-ı himmetin elbette rû-gerdân eder” (Meşhuri, 2017, s. 18)

Görüldüğü gibi Balkan şairleri ile Hasanoğlu’nun kullandığı terimler arasında farklılıklar vardır. Hasanoğlu’nun “demir” terimini kullanması bu madene eski Türklerin atfettiği kutsallığı “gök demir” diyerek göksel karakterini vurgulamakla birlikte diğer taraftan kendi çağında bu anlayışın devam ettirildiğini göstermiştir. Divanları incelenen Balkan şairleri ise Arapça olan “ahen” terimini kullanmıştır. Bu da Hasanoğlu’nun çağı ile Balkan şairlerinin yaşadıkları dönemde Türkçenin Arapçanın etkisine hangi seviyede maruz kaldığını göstermesi bakımından önemlidir.

3. İzzeddin Hasanoğlu ve Bazı Balkan Şairlerinin Şiirlerinde Kutsal Sayılarla İlgili Motifler

Hasanoğlu’nun mesnevisi ve Balkan şairlerinin şiirlerinde **üç, yedi, dokuz, kırk** gibi sayılarla ilgili düşünceleri yer tutmuştur. Bu sayıların eski Türk düşüncesi ile ilgili bağılılığı konusu son derece önemlidir.

Türk milletinin edebiyat ve kültür tarihini bütün yönleriyle yazmak son derece zordur. Sarı Irmak’ın dönemecinden Kıpçak Bozkırlarına, Saha Eli, Tanrı Dağlarından Atlas Okyanusuna uzanan coğrafyada hâkimiyet kuran ve yerleşen Türkler çeşitli kültürlerle etkileşime girmiş, doğal olarak onlardan etkilenmiş ve onlara da etki etmiştir. Matematiksel işlevi olan sayılar diğer taraftan Türkün düşünce, anlayış ve manevi dünyasını da yansıtmaya görevini simgesel olarak yüklenmiştir. Sayıların kazandıkları anlamlar mitolojik çağlardan itibaren düşünce ve kültür dünyamızın da önemli parçaları olmuştur.

Türkler tarih boyunca semavi karakterli inanç sistemini benimsemiş ve kâinattaki her şeyi tek bir Tanrının yarattığına inanmış, bu inancını Orhon Anıtlarında taşa işlemiştir. “Üze Kök Téñri asra yağız yér kılıntukda ékin ara kişi oğlu kılınmış” (Tekin, 2006, s. 50). Kaydedilen cümlede mitolojik kökenli inanç

olarak bir ve üç sayıları vasıtasıyla onlara yüklenen simgesel anlam belirtilmiştir. “Bir” Tanrı’nın tekliğini, üç ise Türk milletinin inanç sisteminin temelini oluşturan “Tanrı, kâinat, insan” öğelerini çağrıştırmaktadır. Saha, Altay gibi Türk halklarında bereket iyisi olan “Bayanay” üç tanedir (Karakurt, 2011, s. 68), Dede Korkut’ta Boz adlı Hızır Boğaç’ın yarasını üç kere sıvazlar ve bu yaradan dolayı ölmeyeceğini söyler (Əlizadə, 2004, s. 32). Kur’an’da üç sayısı Bakara 196, Al-i İmran 41, Nisa 171, Maide 89, Hud 65, Meryem 10, Nur 58, Sad 31, Zümer 6, Vakıa 7, Yasin 14, Talak 4, Mürselat suresi 30. ayetlerinde geçer.

İzzeddin Hasanoğlu’nun “Kitab-ı Siretü’n Nebi” adlı mesnevisinden birkaç beyit:

“İşbu varlık āšnālık gösterer
Birliğine cümle tanıklık virer” 40

“Gögi-yiri ‘ādemden bî-gümān
Göglü-gögsüz kim getürmüşdir ‘eyān” 75

“Gög qodı kuluñ adını ol zamān
Hem qaravaş adı bir oldı hamān” 83

Hasanoğlu yukarıdaki bu beyitlerde Tanrı’nın tekliğini, Orhon Anıtlarında vurgulanan simgesel üçlük anlayışını aynen tekrar etmiş ve Türkün mitolojik inanç sistemini İslam dini temelinde devam ettirmiştir.

Bosnalı Âsım divanındaki gazellerden birinde üç rakamını iki sayısı ile birlikte anarak aşağıda görüldüğü gibi kesin olarak bilinmeyen, tereddüt bildiren bir anlayışı vurgulamıştır.

“İki üç ‘andelib-i nağme-senc nazmı çok gördüñ
Birin āḥir bu gülşene kaçurduñ ey nevā düşmen” (Bosnalı Âsım, 2018, s. 140)

“Her bir gedānuñ işi degül medh-i pādşāh
Kanber ne bile n’eydüğini kadr-i Murtazā” (Vecdî, 2017, s. 17)

“Gelür her yüz yıl olsa bir müceddid
Diyü buyurdı sultān-ı risālet” (Vecdî, 2017, s. 18)

“Evvel irdi kanat büküp bir kavm
Kendüler şāhin atları balaban” (Vecdî, 2017, s. 41)

Filibeli Vecdî yukarıda sunulan beyitlerinde “bir” sayısını rakamsal olarak işlemiş, onlara Hasanoğlu gibi mitolojik bir anlam yüklemiştir.

Kalkandelenli Mu’îdî divanından alınan beyitler:

“Bende-hānemden yaña tek bir kadem-rencide kıl
Yoluña nem var ise devletlü sulţānum feda” (Muidi, 2018, s. 42)

“MU’İDÎ hastenüñ derdi öküşdür qorqaram bir gün
Kimesne tuymadan miskîn ider teslîm-i cân tenhâ” (Muidi, 2018, s. 44)

“OI MU’İDÎyem ki bir dem gamdan āzād itmedüñ
Gerçi yıllardur esjr-i mübtelâ oldum saña” (Muidi, 2018, s. 58)

Muidî de yukarıda sunulan beyitlerinde bir rakamını Hasanoğlu gibi mitolojik anlamda kullanmamıştır.

Üç ve yedi sayılarının hem tek başlarına hem de birlikte kullanımlarına gelince Muidi bu rakamları da normal sayısal değerlerine göre ifade etmiştir.

“Mehtāb hırmenine od urduğı çün āhum
Bu yedi kat zemîne yir yir tırağa düşdi” (s. 400)

“Ben iki bir dimeyüp nakd-i cāna alur idüm
MU’İDÎnünñ ele girse üçüncü dīvānı” (s. 404)

Bosnalı Âsım’ın aşağıda sunulan beyti:
“Güzār itdi belî Mūsā miyān-ı baħr-i Mışrî’den
Açıldı ol habîb-i Hālîk’a ammā yēdi deryā” (s. 72)

Bosnalı Âsım bu beyitte Hz. Musa’nın bir mucize gösterdiğini ve kavmini Mısır’dan Sina Yarımadasına getirirken asasıyla vurduğunda denizin iki tarafa ayrılarak onlara yol verdiğini, bir noktada Hz. Musa’nın peygamberlik sıfatıyla gösterdiği mucizeyi vurgulamıştır ve yediyi normal sayısal değeri ile anmıştır.

Priştineli Mesihî,
“İki üç def ‘a ki tîmâr aldum
Görmedüm menfa’atini bî’z-zât” (s. 6)

“Ne dem ‘arz idem eşküm mâcerâsın
Yedi deryâ yumaz yüzüm qarasın” (s. 94)

Âşık Paşa,
“Üç ‘alemdür üç elif olsun muzaffer dâ’imâ
Der-pençe satrdan saf saf ‘asker nişân” (s. 40)

Selanikli Meşhuri Ahmed Efendi,
“Husûsâ resm-i adli lâyıkiyla eyledi icrâ

Bu kerre ile üç def'a gelip bu câh-ı vâlâya” (Meşhuri, 2017, s. 107) diyerek yazdıkları şiirlerde üç sayısını İzzeddin Hasanoğlu'nun vurguladığı gibi mitolojik karakteriyle kaydetmemiştir.

Yedi ve dokuz sayılarına geldiğinde her iki sayı da Türk milletinin mitolojik inanç anlayışını yansıtmıştır. Doğu Türklerine göre gök dokuz, Batı Türklerine göre ise yedi katlıdır. Saha Türklerinin Er Sogotoğ destanına göre göklerin en yukarı katında dokuz felek vardır ve bunlar durmadan dönerler. Dokuzuncu katın altında ise yedi kat gök vardır (Ögel, 2011, s. 100). Türk mitolojisine göre hayat ağacı yedi kolludur. Alpamiş Destanı'nda Alpamiş atıldığı kuyuda yedi yıl kalır (Torebekkyzy, 2021, s. 87).

Balkanların görkemli şairi Murtaza Sükûtî de dokuz motifini şiirlerinde işlemiştir:

“Toğuz kat cevahirden yaratmış Hâlık-ı Ğaffâr
Bu insan resmini düzdü aniñla éyledi izhâr” (Sükûtî, 2001, s. 106)

“Dü ‘âlem mülkünü Mevlâ aniñ ‘aşkına vâr itdi
Yedi kat toğuz eflāk kün emriyle bina oldu” (Sükûtî, 2001, s. 307)

Sükûtî yukarıdaki beyitte ise Hz. Adem'in bir kaleye benzetilip dokuz çeşitli cevherden yaratıldığı konusunu, aşağıdaki beyitte ise hem Doğu Türklüğü hem de Batı Türklüğünün anlayışındaki göklerin katları konusunu işlemiştir. Sükûtî ile Hasanoğlu'nun yaşadıkları çağ arasında takriben altı yüz yıllık bir zaman dilimi ve yaşadıkları coğrafya arasında binlerce kilometrelik mesafe vardır, ancak her ikisinin de yazdıkları şiirler aynı kültür kalıbına mensup olup Türk mitolojik anlayışından uzak olmadıklarını ve bu konuya önemle yaklaştıklarını ispat etmektedir.

Hasanoğlu'nun Sükûti ve Saha Türklerinin mitolojik destanı Er Sogotoh'un dokuz motifi ile ilgili olan yaklaşımı arasında büyük bir benzerlik vardır. Aşağıdaki beyitler bunu ispat etmektedir.

“Anlarıñ tokuz bahadırlarını
Yıkdı birer oq ile her birini” 620

“Pes tokuz kişi **Hezrecden** ihtiyâr
Kıldı **Péygember** oları behtiyâr” 4571

“Cağladum² atlu tokuz biñ bî-güman
Hem dehi üç biñ yayaq vardır hamân” 6667

“Atdı ol bir évi virân éyled
Hem tokuz kişi bî-cân éyledi” 7923

“Tokuz yüz kişi oldılar **Müslimân**
Kimisi er kimisi ‘avrât-oğlan” 10219

“Tamāmet ğulğule³ tıldı felekler
Duā´ kıldı tokuz göğden melekler” 10786

Yukarıda takdim edilen 620, 4571, 6667, 7923, 10219 numaralı beyitlerde dokuz rakamı matematiksel olarak kullanılmıştır, ancak 10219 numaralı beyitte ise Doğu Türklerinin mitolojik anlayışında göğün dokuz kat olması anlayışı ve 3037 beyitte dokuzun on katı olan doksanın bin katı dile getirilmiştir. Bu yönüyle bakıldığında Hasanoğlu'nun Hz. Muhammed'in hayatı ve mücadelesine, Hz. Ali'nin cenklerine adadığı mesnevisinde Türk destan geleneğini devam ettirdiği açıkça görülmektedir.

Kırk sayısı da Türk kültüründe kutsaldır, ancak yedi sayısı gibi bu sayı da İslami karakterlidir. Kur'an-ı Kerim'de Bakara suresinin 51. ayetinde Tanrı “Hani biz Musa ile kırk gece için sözleşmiştik. Sizler ise onun ardından (kendinize) zulmederek bir buzağıyı tanrı edinmiştiniz” diye buyurmuştur. Kırk sayısı

² Çağlamak f. 1. Haykırmak, bağırarak. 2. Çağlamak, akmak, dökülmek. 3. Zamanını beklemek, bulmak. 4. Hesaplamak, ağı almak, idrak etmek, anlamak.

³ Ğulğule/Kulğule is. Ar. 1. Gürültü, şamata, bağırıp çağırma. 2. Ağzı dar bir kaptan dökülen su veya başka bir sıvının çıkardığı ses (Metinde “ğelgele”).

Kur'an'da Bakara 51, Maide 26, Araf 142, e Ahkak Suresinin 15. ayetinde geçer. Yedi sayısı ise Bakara 29, 261, Müminün 86, Lokman 27, Talak 12, Mülk 3, Nebe 12, Fussilet 12, Yusuf 43, 47, 48, Hicr 87, Müminun 17, Hakka suresinde 7. ayette toplam olarak on beş kez geçer.

Oğuz Kağan Destanında Oğuz 40 günde büyür, Dede Korkut'ta Boğaç'ın kırk yiğidi ve onu çekemeyerek kıskanan kırk namerdi vardır (Əlizadə, 2004, s. 34), yine Dede Korkut'ta ince belli Burla Hatun kırk ince belli kızla esir gider (Əlizadə, 2004, s. 38), Beğrek de kırk yiğidinin yanına ağlaya ağlaya varır (Əlizadə, 2004, s. 64). Alevilikte Kırklar Meclisi motifi Hz. Muhammed'in miraç dönüşünde Kırkların Cemi'ne girdiği inancıyla ilgilidir (Coşkun, 2022, s. 188). Bu sayılar da Balkan şairlerinin şiirlerinde dile getirilmiştir.

“Hem yediler kırklarıñ serdār olmuş Şāh Taķī
Zümre-i üçler re'isi bil Naķirin řālibā” (Sükûtî, 2001, s. 34)

Murtaza Sükûtî, yukarıdaki beyitte Türk mitolojisindeki yedi ve kırk sayısına işaret etmiştir.

İzzeddin Hasanoğlu da kırk sayı motifini yazdığı mesnevisinde birçok yerde dile getirmiştir.

“Kırk yédi ata olıcaķ éy 'ezîz
Vardı 'Ebdü'l-müşşelibe diñleñiz“ 227

“Geldi 'Ammār hem Zübéyr ibn-i 'Avvam
Bir-biri ardınca kırk oğlan tamam“ 769

“Pes bu kırk oğlan Mühemmed yoldaşı
Kimi ağac aldı eline kimi taşı“ 802

“Rāvî aydır kırk yaşına Muştafā
Cünki irdi artdı nūr ile şafā“ 2091

“Dédi varsun kırk kişi bizden tamām
Ol Ebū řālibe vérsünler salam“ 3534

“Kırk kişi vardır ululardan bile
İki yüz deři yaraķlu ķul ola“ 6112

“Bürçî-bārūsî bî-ğayet üstüvār
Ceng ider icinde kırk biñ kişi var “ 7453

4. İzzeddin Hasanoğlu ve Bazı Balkan Şairlerinin Şiirlerinde Ejderha Motifi

Ejderha motifine gelince bu motif hem İzzeddin Hasanoğlu hem de adları anılıp şiirlerinden örnekler sunulan Balkan şairlerinin şiirlerinde yer tutmuştur. Ejderha Farsça büyük yılan ve korkunç hayali varlık (Develioğlu, 2017, s. 240) anlamında olup Türk mitolojisinde ve masallarında kendine özgü yer tutmuştur. Bu motif Türk destanlarında ve efsanelerinde, özellikle de masallarda sıkça karşıya çıkar. Başkurt, Azerbaycan ve Volga boyu Türklerinde ejderha hep su kaynaklarını kapatır ve yalnızca diğer varlıklar değil insanları da oraya yaklaştırmaz. Altay Türklerinin efsanelerinde Yelbegen, Büke, Bükrek, Sangal kötü karakterli bir ejderhadır (Duman, 2019, s. 487-488). Masallarda da ejderha su başını tutar ve masal kahramanı tarafından öldürülür (Sakaoğlu, 2011, s. 10). Güney Azerbaycan'ın Erdebil bölgesinde söylenen “Işıklı Dünya” masalında masal kahramanı İbrahim yanlışlıkla kara koça bindiğinden yeraltı dünyasına gitmiş orada karşılaştığı yaşlı nine bir ejderhanın su kaynağının önünü kestiğini söylemiş, İbrahim de gidip onu öldürmüş ve karşılığında da ışıklı dünyaya çıkmayı istemiştir (Gülmez, 2008, s. 236-237).

İzzeddin Hasanoğlu da yazdığı mesnevisinde ejderha motifini sıkça kullanmıştır, ancak fazla yer kaplamasın diye örnek olarak aşağıdaki beyitler sunulmuştur.

“İzzetüñ hâkķı bu su‘bânı⁴ baña
Kıl müsehh̄er⁵ kim mütt̄i‘yem ben saña” 1319

“Pes salām vérdi dédi yā Muştafā
Ben kédim divim dégülüm ejdehā” 1321

“Gördi kim yatur bir ulu ejdehā
Her nefes kim olur ağızından rehā” 1289

Ṭobrağı kabkara oda yandurur
Ṭaşa irse kül kibi uşandurur⁶” 1290

⁴ Su‘bān *is. Ar.* Ejderha.

⁵ Müsehh̄er/Müsehh̄ir *sf. Ar.* Sihir yapan, sihir ile ele geçiren, etki eden.

⁶ Uşandurmak *f.* Parçalamak, ufaltmak, parça-parça etmek.

Balkan şairleri de ejderha motifini şiirlerinde kullanmıştır.

“Askerleri gâyet kesîr yol geçmege virmez amân
Arslan pelenk dîvler kamu mümküni yok hicret bana” (Sükûtî, 2001, s. 20)

“Nefsimiz ejder misali katline mümkün değil
Şeş cihetim tutdu muhkem yol geçem virmez ‘adûv” (Sükûtî, 2001, s.243)

Bosnalı Âsım,

“Aceb mi ejder olsa halka halka dÿd-ı âh ey gam
Derûn-ı sine-i virânede gencinemüzsün sen” (Âsım, 2018, s. 310)

Kalkandelenli Muidi,

“Dir gören zülfüñ hamında âh-ı ‘âşık şu’lesin
Ejdehâdur kim deminden nâr-ı sÿzân yağdurur” (Muidi 2018, s. 107)

“Korkusuz başdur tolanan genc-i hüsnüñ iy perî
Ejdehâlar bekler anı el şunan başdan çıkar (Muidi, 2018, s. 110)

Priştineli Mesihî,

“Devr-i felekde böyle niçün gaflet idesin
Almış seni çü halkasına ejdehâ gibi “ (Mesihî, 2010, s. 82)

Es-Seyyid Pir Mehmed bin Çelebi,

“Künc-i dünyâyâ müvekkel oldı şemşîrÿn senÿn
Ejder-i pîçidedÿr gÿyâ ki mâl üstindedÿr” (Çelebi, 2017, s. 148)

“Tılısm-ı ejdehâ timsâlidÿr hüsnî bozar anı
Şu kim feth-i der-i gencîne-i mÿlk-i bekâ ister” (Çelebi, 2017, s. 121)

Selanikli Meşhürî,

“Şîr-i jiyân tîğine yek-tu'me eyledi
Sayd eyleyip o ejder-i câmÿs-ı cesâtı” (Meşhürî, 2017, s.12)

Yukarıda incelenen Balkan şairlerinin şiirlerinde ejder motifini işledikleri beyitler kaydedilmiştir. Dikkat edilirse Hasanoglu da bazı beyitlerinde ejder

motifini benzetme olarak kullanmıştır, ancak bazı beyitlerinde ejderha, yani korku oluşturan büyük yılan donuna girmiş devleri dile getirmiş, bazılarında da masalsı karakterli ejderhayı işlemiştir.

5. İzzeddin Hasanoğlu ve Bazı Balkan Şairlerinin Şiirlerinde Dev Motifi

Dev motifi ise Türk folklorunda daha çok masallarda dile getirilmiştir. Masalların kendine özgü düzeni vardır ve bu düzen içinde göze çarpan karakterler, zaman ve mekân olgusu olarak birbirlerinden ayrılmaz öğelerdir. Masalarda hep bir problem vardır ve masal kahramanı da onu çözmekle yükümlüdür. Problemin çözümünde göze çarpan olay örgüsü içinde masalın ait olduğu milletin düşünce ve inanç yapısıyla birlikte gelenek-göreneklerle ilgili değer yargıları önemli rol oynar. İzzeddin Hasanoğlu'nun mesnevisinde bazı bölümlerde tamamen masalsı yapı ve anlatım göze çarpar. Hz. Cebrail'in Hz. Muhammed'e vahiy getirirken seslenmesi konusunu Hasanoğlu aşağıdaki beyitlerde işlemiştir.

“Ebā-ecdād dini gitdi dūrūldi
Şeyātin div bu mülkden heb sürildi” 305

“Korqaram ben olmasun kim div ola
Bini kâhinler kibi azğun kıla 2114

Pes Hıdice didi hâşâ ve külla
Kim senüñ tek pāk olana div gele 2115

Pāk-bâzsın pāk dâmen pāk-rū
Saña diviñ nisbeti yok éy ulu “ 2116

Hasanoğlu birinci beyitte müşriklerin anlayışını yansıtmıştır. Onlara göre Hz. Muhammed'in gelişiyi birlikte şeytanların ve devlerin Arap Yarımadası'nı terk ettiğini ifade etmiştir. Sonraki beyitte Hz. Muhammed'e vahiy getiren Cebrail ona seslenmiş ve ilk defa böyle bir olayla karşılaştığından dolayı büyük korku duymuştur. Hasanoğlu onun duyduğu korkuyu Hz. Muhammed'in diliyle Hz. Hatice'ye aktarmış, o da kendisi gibi temiz ve doğru olan birisine devin yaklaşamayacağını dile getirmiştir. Hasanoğlu bu aktarımlarda mevhum bir varlık olan ve masalarda insanların kalbinde korku, ürküntü uyandıran bir yaratık olan devin gerçek bir varlık olabileceğini vurgulayarak masalsı bir söylem dile getirmiştir.

“Sen şınağıl⁷ gör melek midir anı
Div olub aldamasun⁸ şağın seni” 2138

“Kim zîrâ her div ki yâhūd geyri div
Düşmen oldı bir Resûle kıldı riv” 2494

Balkan şairleri de dev motifini şiirlerinde kullanmıştır, ancak dikkat edilirse Hasanoğlu'nun “dev” motifine yüklediği anlamla Balkan şairlerinin yaklaşımı çok farklıdır.

“Dest-i divlerde Süléymân harb-i kıtâlde iken
İrdi imdada hafiyen itdi şecâ't Murtażâ” (Sükûti 2001, s. 13)

“Tañ degüldür dīv ü düşmen râm olursa hükmüñe
Sen güzeller şâhısın mühr-i Süleymân'dur lebüñ” (Muidi 2018, s. 220)

“Kûyuñda bağ raķib ile baña ki bilesin
Cennet içinde dīv ile Âdem hikâyetin” (Mesihî 2020, s. 241)

“Zebûnundur senün dīv-i 'âdû ins-i ehibbâ hem
Elünde mûm-veş râm oldı çün mühr-i Süleymânî” (Çelebi 2017, s. 18)

Dikkat edilirse Balkan şairlerinin dev motifi ile düşünceleri ve bu kelimeye yükledikleri anlam ve sorumluluk Hasanoğlu'nun eserindeki anlayışından farklıdır. Hasanoğlu'nun yazdığı mesnevîde yer tutan beyitlerde “dev” motifine gerçek bir varlık gibi yaklaşım gösterilmiştir.

Sonuç

İzzeddin Hasanoğlu 13. yüzyılda yaşayıp Azerbaycan Türkçesinde şiir yazan ilk şair olarak edebiyatımızda önemli bir yere maliktir. Yeni elde edilen ve yayımlanmak üzere olan “Kitab-ı Siretü'n Nebî” adlı mesnevîsi Hz. Muhammed'in hayatı ve mücadeleleri ile Hz. Ali cenklerini konu edinse de mitolojik Türk destan geleneğini devam ettirdiğinden dilimiz ve edebiyatımız yönünden hazine değerinde bir eserdir. Hasanoğlu aynı zamanda 13 Mayıs 1277 tarihinde

⁷ Şınamak/Şanamak f. Tecrübe etmek, denemek.

⁸ Aldamak f. Aldatmak, kandırmak.

Karamanoğlu Mehmet Bey'in vezir seçildiği divan toplantısında "Türkçeden başka bir dilin konuşulmayacağı" ile ilgili olarak yayılan fermanın özüne sadık kalarak başlatılan Türkçeleşme akımına en baştan uyan bir şairdir.

Balkan bölgesinde yaşayıp edebiyatımıza ölümsüz eserler kazandıran 15 ve 16. yüzyıl şairi Priştineli Mesihî, aynı yüzyılda yaşamış Es-Seyyid Pir Mehmed bin Çelebi (Âşık Çelebi), yine 16. yüzyılın önemli siması Kalkandelenli Muidi, 17 ve 18. yüzyılların şairi Bosnalı Âsım, 19. yüzyıl şairi Murtaza Sükûti, aynı yüzyılda yaşayan Selanikli Meşhurî edebiyatımız için önemli simalardır.

Makalede İzzeddin Hasanoğlu ve yukarıda adları anılan şairlerin şiirlerinde kullandıkları motiflerin geçtiği beyitler sunulmuştur. Hasanoğlu'nun Horasan'ın İsferyay bölgesinde doğup büyümesi ve doğu Türklerinin mitolojik anlayışını ve destan geleneğini çocukluğundan itibaren özümsemesi dolayısıyla şiirlerinde kullandığı destansı dil ve ifadeler Balkan bölgesinde yaşamış şairlerimizden oldukça farklıdır. Sunulan örneklerden de anlaşılacağı üzere Hasanoğlu'nun dile getirilen motiflerdeki yaklaşımı ile Balkan şairlerinin yaklaşımı oldukça farklıdır.

Kaynakça

Akgün, A. (2022). Balkan Türkleri Edebiyat Tarihinde Klasik Döneme Dair Bir Derkenar. Şerife Yalçınkaya, İlyas Yazar (Ed.), *Akademide Nezaket Üslubu Prof. Dr. İlhan Genç Armağanı*. Çanakkale: Paradigma Akademi.

Altaylı, S. (2023). İzzeddin Hasanoğlu'nun "Kitab-ı Siretü'n Nebi" Mesnevisinde Hz. Ali Cenknamelerinin İzleri. *Karadeniz Araştırmaları*, XX(77), 237-258.

Altun, Z. (2019). Türk Kültüründe "Kurt Kavramı" Üzerine Bir İnceleme. 21. *Yüzyılda Eğitim ve Toplum*, 8(22), 91-108.

Bağcı, A. (2016). Türk Kültüründe Kurdu Kutsiyetinin Şaman Mitlerindeki Yeri. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (42), 7-15.

Bayat, F. (2007). *Mitolojiye Giriş*. İstanbul: Ötüken.

Bedirhan, Y., Süder, N. (2022). İslamiyet Öncesi Dönemde Türklerde Kullanılan Madenler ve Maden işletmeciliği. *BALTI*, 7(350), 273-289.

Bosnalı, Â. (2018). *Divân (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Orhan Kurtoğlu (Haz.). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. [Erişim tarihi: 12.03.2023] (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>)

Coşkun, G. (2022). Alevilikte Cem ve Semah'ın Kaynağı Olarak Görülen Miraç Hadisesi ve Kırklar Cemi. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (103), 187-203.

Çelebi, Â. Es-Seyyid Pir Mehmed. (2017). Filiz Kılıç (Haz.). Ankara: T.C.Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. [Erişim tarihi: 15.04.2023] (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>)

Çelebi, Âşık (2010). *Meşâ'irü's-Şu'arâ (İnceleme-Metin)*. Filiz Kılıç (Haz.), C 2, İstanbul: İstanbul Araştırma Enstitüsü.

Çeribaş, M. (2007). Türklerde Demirciler ve Şamanlar. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, (42), 113-121.

Develioğlu, F. (2017). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. (33. Baskı). Ankara: Aydın Kitabevi.

Duman, H. (2019). Türk Mitolojisinde Ejderha. *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, 5(11) (Özel Sayı), 482-493.

Əlizadə, S. (2004). *Kitabi-Dədə Qorqud*. Bakı: Önder.

Ergin, M. (2003). *Dede Korkut Kitabı*. Murat Emre Şahin, Hasan Katköylü (Haz.), İstanbul: Hisar Kültür Gönüllüleri. [Erişim tarihi: 02.03.2023] (www.hisargazetesi.com)

Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. İstanbul: Kabcacı.

Gülmez, G. (2008). *Güney Azerbaycan Erdebil Bölgesindeki Türk Halk Masalları (Metin-İnceleme)* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ege Üniversitesi.

İnan, A (1986). Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İnan, A. (1987). *Makaleler ve İncelemeler*. C. I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kalkandelenli, M. (2018). *Dîvân*. Gülçin Tanrıbuyurdu (Haz.). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. [Erişim tarihi: 12.02.2023] (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>)

Karakurt, D. (2011). *Türk Söylence Sözlüğü*. e-Kitap.

Kavruk, H., Selçuk, B. (2017). *Filibeli Vecdî ve Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 289. [Erişim tarihi: 11.01.2023] /<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>)

Köprülü, M. F. (2014). *Edebiyat Araştırmaları II*. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım.

Kvilinkova, E. N. (2015). Etnokültürel Semboller Işığında Kurt Kültü. Ali Toraman (Aktaran). *ERUIFD*, 2(21), 93-100.

Meşhuri, S. (2017). *Divan*. Yaşar Aydemir, Halil Çeltik (Haz.). Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü. [Erişim tarihi: 20.04.2023] (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>)

Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi*. C I, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Özcan, N. (2001). *Sükûti Hayatı, Sanatı ve Dîvânı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Priştineli M. (2020). Mine Mengi (Haz.). Ankara: T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı Kùtùphaneler ve Yayimler Genel Mùdùrlùđù. [Erişim tarihi: 12.03.2023] (<http://ekitap.kulturturizm.gov.tr>)

Sakaoğlu, S. (2011). *Halk Masalları*. Eskiřehir: Anadolu Ùniversitesi.

Taşağıl, A. (2003). *Gök-Tùrkler* (2. Baskı). C I, Ankara: Tùrk Tarih Kurumu Yayinlari.

Tekin, T. (2006). *Orhon Yazitlari*. Ankara: Tùrk Dil Kurumu Yayinlari.

Torebekkyzy, L. (2021). Tùrk Halk Kùltüründe ve Edebiyatında Yedi Sayısı. *Tarih Kùltür ve Sanat Araştırmaları E – Dergisi*, 8(1), 82-91.

Uraz, M. (1994). *Tùrk Mitolojisi*. İstanbul: Düşünen Adam.

Yuvalı, A. (1994). Gazan Han maddesi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* içinde. (Yıl: 1994, C 13), 429-431.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Bu makalenin yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
2. Bu makalenin yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
3. Bu makalenin yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf gibi bütün belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
4. Bu makalenin benzerlik raporu bulunmaktadır.